

МЕСЕЛЬ-ВЕСЕЛЯК

Віктор Якович — академік НААН України, завідувач відділення організації виробництва і земельних відносин, завідувач відділу форм господарювання ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ПРО ВНЕСОК АГРАРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ В РОЗБУДОВУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Шановні Президенти України!

Шановні присутні!

Дозвольте мені зупинитися на здобутках учених економістів-аграріїв у розбудові української держави, її аграрного сектору.

Вам усім відомо, що за радянських часів в аграрному секторі основними формами господарювання на селі були колгоспи і радгоспи, які працювали на державній землі, а радгоспи — ще й використовували державне майно. Одержавлені засоби виробництва перетворилися, по суті, на нічийну власність, яка в поєднанні з адміністративно-командною системою управління стримувала розвиток аграрного сектору. Надто низькими були врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тваринництва і, відповідно, ефективність виробництва. Ситуація потребувала негайних змін.

Економісти-аграрники, які представлені в Національній академії аграрних наук України Національним науковим центром «Інститут аграрної економіки», зробили свій внесок у розбудову незалежної України, її аграрного сектору. В Інституті наприкінці 80-х років минулого століття під керівництвом і за безпосередньої участі Петра Трохимовича Саблука — тоді директора, тепер академіка-секретаря Відділення аграрної економіки і продовольства НААН України було опрацьовано теоретико-методологічні засади трансформації аграрного сектору в напрямі переходу від колгоспно-радгоспного способу виробництва сільськогосподарської продукції до господарювання, побудованого на приватній власності на землю і майно. Я був тоді заступником директора з наукової роботи, завідував відділенням організації виробництва і земельних відносин та відділом форм господарювання на селі.

Наукові здобутки вчених було враховано в Постанові Верховної Ради України «Про земельну реформу» від 18.12.1990,

якою з 15 березня 1991 р. всі землі України оголошено об'єктом земельної реформи. Завданням цієї реформи було визначено перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність і користування підприємствам, установам та організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі. Передбачено визначитися з бажаними організувати селянське (фермерське) господарство, розширити особисте підсобне господарство, займатися індивідуальним і колективним садівництвом, одержати в користування земельні ділянки для городництва, сінокосіння й випасання худоби.

Приватну власність на землю вперше було врегульовано Законом України «Про селянське (фермерське) господарство» від 20.12.1991, проект якого було підготовлено нами, і 30 січня 1992 р. підтверджено Законом України «Про форми власності на землю».

Великий внесок у справу реформування аграрного сектора зробив Леонід Данилович Кучма. Як Прем'єр-міністр України він сприяв появі 26 грудня 1992 р. Декрету Кабінету Міністрів України (який мав силу закону) «Про приватизацію земельних ділянок», проект якого також був підготовлений нами. Цим Декретом передбачалося передати громадянам України в приватну власність земельні ділянки, надані їм для ведення особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування жилого будинку і господарських будівель (присадибна ділянка), садівництва, дачного та гаражного будівництва. З цього фактично розпочалася приватизація землі.

Питання приватизації землі викликало протилежні думки вчених, дискусії на цю тему тривають і нині. Відомий учений-економіст, академік Іван Іларіонович Лукінов (тоді директор Інституту економіки НАН України) висловив своє ставлення до цієї проблеми так: «Приватизація землі працівниками сільськогосподарства — це не тільки акт соціальної справедливості, а й до певної міри запорука стабільності в галузі, запобігання руйнуванню її продуктивних сил».

Невдовзі після обрання Президентом України Л.Д. Кучма в доповіді на засіданні Верховної Ради України 19 жовтня 1994 р. виклав основні положення аграрної політики (підготовлені за нашою участю), одним із головних принципів яких було забезпечення приватизації селянами земель, що перебували в користуванні колгоспів і радгоспів, та формування господарських структур ринкового типу (врегульовано Указом Президента від 10.11.1994 «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва»). Потім був ще ряд Указів Президента України щодо прискорення реформування земельних відносин і аграрного сектору в цілому.

Опрацьованими нами методологічними і методичними принципами грошової оцінки сільськогосподарських угідь (затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.1995) користуються й донині для оподаткування, встановлення мита, стимулювання виробників, визначення орендної плати, а також при обміні земельних ділянок.

Наприкінці 90-х років склалася ситуація, за якої земля була розпайована, а господарських структур ринкового типу не було. Тому нами було визначено, що господарські структури мають формуватися приватними підприємцями на основі оренди земельних і майнових часток паїв, що й було врегульовано Указом Президента України від 03.12.1999 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки».

Отже, наукове і правове забезпечення аграрного сектору здійснювалося з 1990 по 1999 р. При цьому було законодавчо врегульовано приватну власність на землю; розпайовано землю колгоспів і радгоспів серед селян, які на ній працювали, з видачею сертифікатів на право на земельну частку (пай) із заміною на державні акти на землю; розпайовано майно; реформовано колгоспи і радгоспи у господарські структури ринкового типу (сільськогосподарські підприємства, організовані на основі оренди земельних і майнових паїв); створено фермерські господарства; розширено землеко-

ристування господарств населення, особистих селянських господарств.

Які ж результати забезпечило реформування сільського господарства України?

По-перше, зросло виробництво аграрної продукції. Якщо в 1999 р. було вироблено 137 млрд грн валової продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р., то у 2015 р. — 239 млрд грн, або на 102 млрд грн більше. Ефект очевидний. Перевершено найкращі за радянських часів показники роботи колгоспів і радгоспів у 1990 р. Якщо у 1990 р. в Україні було вироблено 51 млн т зернових і зернобобових культур, то у 2013—2014 рр. ми перетнули 60-мільйонний рубіж (2013 р. — 63; 2014 р. — 63,9; 2015 р. — 60,1 млн т). Урожайність зернових і зернобобових культур підвищилася на 17,1%, з 35,1 до 41,1 центнера з гектара. Валова продукція сільського господарства (на 100 га с.-г. угідь) зросла в 1,3 раза, а в реформованих на базі колгоспів і радгоспів сільськогосподарських підприємствах ринкового типу — в 1,5 раза. Гадаю, ці цифри не дають підстав жалкувати за колгоспами і радгоспами.

По-друге, зросла ефективність виробництва. Рівень рентабельності виробництва в колгоспах і радгоспах у 1990 р. становив 20,9%, у 2015 р. — 45,6%. Тваринництво, яке за радянських часів було збитковим (–4,1%), стало прибутковим (+22%).

По-третє, у сільському господарстві було досягнуто вищих темпів приросту виробництва і ефективності, ніж у промисловості. Зменшився розрив в оплаті праці в аграрному секторі і в цілому по економіці. Орендна плата, яку одержують селяни, щороку збільшується (з 864 до більш як 3 тис. грн за 1 га).

Отже, сільське господарство стало провідною галуззю економіки України і зі збиткового виробництва перетворилося на високоприбуткове.

Держава високо оцінила внесок учених — розробників теоретико-методологічних засад реформування аграрного сектору. Так, П.Т. Саблуку в 2004 р. присвоєно звання Героя України, окремим науковцям — почесне звання заслуженого діяча науки і техніки України.

Роботу авторського колективу на чолі з П.Т. Саблуком у 2015 р. було висунуто на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки, однак Комітет її не підтримав. Водночас Комітет з присудження Нобелівської премії в галузі економічних наук зареєстрував Петра Трохимовича Саблука кандидатом на здобуття Нобелівської премії з економіки у 2016 р. «за видатний внесок у глобальну теорію, методологію та організацію аграрної реформи». Україна вперше за часів незалежності отримала реальний шанс здобути Нобелівську премію. Сподіваємося на позитивне рішення світової наукової спільноти.

Запровадження аграрної реформи в сільському господарстві забезпечило річний приріст виробництва продукції у розмірі 102 млрд грн. Проте державне бюджетне фінансування НААН України у 2016 р. скоротилося більш ніж удвічі порівняно з 2010—2012 рр. (298 млн грн, або 0,3% від суми одержаного ефекту і 0,17% від обсягу ВВП у сільському господарстві).

У найближчій перспективі аграрна економічна наука досліджуватиме питання теоретико-методологічного розвитку аграрного сектору та розвитку сільських територій. Слід удосконалити земельні відносини в напрямі запровадження ринку земель. Мається на увазі не їх купівля-продаж, а включення вартості землі в економічний оборот, за якого вартість землі разом з іншими засобами виробництва має бути прибуткоутворювальним фактором. Потрібно вирішити питання вирівнювання економічних умов господарювання на землях різної якості в регіонах; формування цін на продукцію в усіх галузях економіки з тим, щоб відшкодувати затрати і одержати рівновеликий прибуток на авансований у виробництво рівновеликий капітал, включаючи в сільському господарстві вартість землі; підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва з урахуванням терміну його обороту в усіх господарських формуваннях.

Ми впевнені в успішному вирішенні цих питань. Бажаємо всім міцного здоров'я, толерантності і творчого натхнення.

Дякую за увагу!